

ШИФР: «ТЕРНОВЕ ПОЛЕ»

ДІЯЛЬНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТІВ ТРЕТЬОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

2021

АНОТАЦІЯ

У науковому дослідженні обґрунтовано теоретичні аспекти функціонування Університетів третього віку як інструменту задоволення потреб осіб літнього віку.

Об'єктом дослідження обрано діяльність Університетів третього віку в Україні.

Предметом дослідження – особливості діяльності Університетів третього віку в Україні.

У роботі висвітлено проблеми демографічної ситуації в Україні та світі, що зумовлює необхідність впровадження послуг освіти дорослих. Проаналізовано історію становлення та розвитку Університетів третього віку в Європейських країнах та в Україні. Розкрито специфіку функціонування Університетів третього віку в Україні та у Тернопільській області, зокрема. Схарактеризовано особливості діяльності Університетів третього віку родини Кольпінга. Проаналізовано результати проведеного дослідження щодо моніторингу потреб і запитів людей літнього віку. Схарактеризовано досвід залучення студентів-волонтерів до реалізації ідеї навчання людей третього віку комп'ютерної грамотності

Ключові слова: старість, третій вік, геронтологія, особа літнього віку, Університет третього віку, навчання впродовж життя, освіта дорослих.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ ТРЕТЬОГО ВІКУ	8
1.1. Соціально-психологічні особливості людей літнього віку	8
1.2. Світовий досвід становлення Університетів третього віку.	11
1.3. Історія становлення Університетів третього віку в Україні	14
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	16
РОЗДІЛ ІІ. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ ТРЕТЬОГО ВІКУ В УКРАЇНІ	18
2.1. Мета, завдання і основні форми діяльності Університетів третього віку	18
2.2. Характеристика діяльності Університетів третього віку родини Кольпінга.	20
2.3. Аналіз діяльності Університетів третього віку у Тернопільській області	22
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	25
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	27
Список використаних джерел:	29

ВСТУП

Актуальність дослідження. На початку XXI століття у світі налічувалось близько 600 мільйонів людей, вік яких сягав більше 60 років, а до 2050 року орієнтовно чисельність людей такого віку становитиме близько 2 мільярдів. Щомісяця понад мільйон жителів планети переступають поріг свого 60-річчя. У сучасних умовах кожен десятий житель планети є старшим 60 років. Можна стверджувати, що розвиток українського суспільства залежить від того, наскільки успішним є процес інтеграції частини населення, яка внаслідок природного старіння не бере участі у виробничій сфері, проте надалі зберігає сильний потенціал і життєвий досвід. Всесвітня організація охорони здоров'я пропагує сьогодні ідею активного старіння – концепцію, направлену на формування такої політики, яка б підтримувала активність людей літнього віку якнайдовше. На сучасному етапі розвитку науки освіту людей третього віку – геронтоосвіту – розглядають як складову освіти впродовж життя, форму соціокультурної самореалізації людей третього віку, соціальне явище. Її розвиток зумовлений глобалізаційними та інтеграційними процесами, демографічними чинниками, комплексом внутрішніх і зовнішніх політичних, соціально-економічних та освітніх потреб дорослої людини і суспільства [29].

Проблеми соціальної роботи з людьми літнього віку знаходяться в центрі уваги багатьох соціальних установ та науково-дослідних програм, спрямованих на наукове обґрунтування та розробку стратегій забезпечення достатнього рівня життя цієї вікової групи. Проблеми людей цієї вікової категорії є актуальними і мають вирішуватися державою, суспільством та осіб, що оточують людину літнього віку. В Україні, на жаль, склалась ситуація, яка характеризується тим, що «вступ у старість» відбувається на тлі зниження рівня життя значної кількості людей. Люди літнього віку належать до групи підвищеного ризику, надмірно залежать від медико-економічних послуг і, зокрема, потребують соціальної та психологічної допомоги.

Потреба людей літнього віку в самореалізації надзвичайно важливою і може мати позитивне забарвлення, оскільки вона служить стимулом для розвитку. Внаслідок цього зовнішнє оцінювання втрачає вирішальне значення, і боротьба за визнання суспільством значно скорочується, що може послужити стимулом для творчого самовираження [13].

У цьому контексті значний науковий і практичний інтерес становить досвід створення й функціонування університетів третього віку, які визнані одним із найбільш успішних міжнародних проєктів ХХ століття стосовно вирішення проблеми вдосконалення життєдіяльності і життєвої самореалізації людей літнього віку.

Наукове дослідження підготовлене на основі вивчення джерел, що стосуються теми роботи. Особливості процесу старіння висвітлено у працях Т. Коляди, І. Мещан, О. Зінченко, Р. Павелків. Важливість неперервної освіти дорослих обґрунтовано Н. Ничкало, І. Савельчук, С. Федоренко. Процес становлення та функціонування Університетів третього віку в Україні досліджували А. Горбовий, Л. Лук'янова, О. Маркозова. Світовий досвід реалізації Університетів третього віку висвітлено у працях Н. Федоренко, І. Висоцької, та ряді зарубіжних вчених R. Swindell, J. Halicki, O. Czerniawska, M. Formosa, B. Ziębińska, T. Aleksander.

Таким чином, тема дослідження набуває актуальності в контексті глобального соціально-демографічного процесу старіння населення.

Метою роботи є обґрунтування теоретичних аспектів функціонування Університетів третього віку як інструменту задоволення потреб осіб похилого віку.

Для досягнення поставленої мети нами були окреслені такі **завдання**:

- схарактеризувати демографічну ситуацію у світі та Україні;
- проаналізували особливості, проблеми та потреби людей літнього віку;
- розкрити історію становлення Університетів третього віку та провідні моделі їх функціонування в сучасних умовах;

- схарактеризувати особливості діяльності Університетів третього віку в Україні та Тернопільській області;
- розкрити досвід здійснення студентами членами «Клубу соціальних ініціатив та волонтерства», просвітницької діяльності щодо навчання людей літнього віку комп'ютерної грамотності.

Об'єкт дослідження: діяльність Університетів третього віку.

Предмет дослідження: особливості діяльності Університетів третього віку в Україні та можливі шляхи вдосконалення.

Методи дослідження. Для визначення організаційно-педагогічних засад функціонування Університетів третього віку застосовано системно-діяльнісний підхід як загальнонауковий принцип дослідження. Використано методи якісного та кількісного аналізу, елементів контент-аналізу. При опрацюванні вихідної інформації застосовано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, абстрагування та узагальнення.

Теоретична цінність роботи полягає в узагальненні матеріалу про суть, особливості та моделі функціонування Університетів третього віку в Україні та закордоном та аналізі їх можливостей щодо створення сприятливого середовища для життєдіяльності людей літнього віку.

Практична цінність роботи полягає в: а) оволодінні вміннями та навичками інформаційного пошуку, аналітико-синтетичного опрацювання й узагальнення інформації; б) оволодінні практичними вміннями та навичками організації просвітницької діяльності з людьми літнього віку.

Структура роботи включає в себе два розділи:

1. Теоретичні засади діяльності університетів третього віку.
2. Загальна характеристика та особливості діяльності Університетів третього віку в Україні та Тернопільській області.

У першому розділі висвітлено проблеми демографічної ситуації в світі та Україні, соціально-психологічні особливості людей літнього віку; обґрунтовано необхідність і доцільність упровадження послуг освіти дорослих. Розкрито історію становлення та розвитку Університетів третього

віку. Схарактеризовано провідні моделі їх функціонування в міжнародній практиці.

Другий розділ містить інформацію щодо специфіки функціонування Університетів третього віку в Україні. Схарактеризовано особливості діяльності Університетів третього віку родини Кольпінга в Тернопільській області в м. Тернополі. Розкрито досвід залучення членів «Клубу соціальних ініціатив та волонтерства» до моніторингу запитів, потреб і побажань літніх людей щодо змістового і організаційно-педагогічного наповнення і вдосконалення діяльності Університетів третього віку. Схарактеризовано ініціативу членів «Клубу соціальних ініціатив та волонтерства» факультету педагогіки і психології Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка, які на основі аналізу результатів моніторингу потреб і побажань людей літнього віку, виступили ініціаторами і організаторами циклу занять щодо навчання їх комп'ютерної грамотності. Для реалізації цієї ініціативи з дозволу адміністрації університету на безоплатній основі використовувалися приміщення і комп'ютерні ресурси університету.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ ТРЕТЬОГО ВІКУ

1.1. Соціально-психологічні особливості людей літнього віку

Систематичні психологічні дослідження розвитку людини літнього віку почали з'являтися в другій половині XX століття. Зарубіжні вчені обґрунтували концепції адаптації, компетентності та ресурсний підхід до особистості в пізньому періоді життя. Більшість авторів стверджують, що соціальна ситуація розвитку літньої людини в першу чергу пов'язана з її відходом від активної участі у виробничій діяльності і зміною соціальних ролей і функцій. Це вимагає від неї переосмислення цінностей, усвідомлення нового ставлення до себе з боку оточуючих, а значить і перебудови свідомості, пошуку нових шляхів для реалізації своєї активності і накопиченого досвіду [17].

Україна вже тривалий час входить до числа країн світу, в яких спостерігається старіння населення. До того ж, характерною особливістю її вікової структури є те, що старіння населення зростає лише «знизу» за рахунок високої смертності дорослого населення та зниження народжуваності. Згідно з даними щорічного видання ЦРУ «Всесвітня книга фактів» [4] у 2017 році в світі нараховувалось 17,28% людей старше 55 років, в Україні – 30,1 %. [26]. У 2019 році цей показник зріс до 18,58% та 37,35% відповідно. Така демографічна ситуація ставить перед світовою спільнотою нову проблему – переглянути своє ставлення до старіння і старості, що змушує на національному рівні активізувати зусилля в пошуку адекватних заходів підтримки та реабілітації людей «третього віку» [17].

На думку вчених у галузі вікової психології, онтогенез психіки завершує період старості (починаючи з 60 років). Цей період характеризується:

- тривалою реалізацією внутрішніх творчих потенціалів у повсякденному житті;

- зведенням результатів життєвої активності;
- завершенням розпочатих проєктів в онтогенезі;
- вихованням онуків як образу людини майбутнього.

Це демонструє зміни, які відбуваються у статусі людей літнього віку, що пов'язані з припиненням чи скороченням зайнятості, зниженням соціальної та біологічної адаптованості, погіршенням здоров'я, трансформацією ціннісних орієнтацій та способу життя, моделей спілкування, а також соціальною, побутовою та психологічною дезадаптацією [19].

З огляду на вибір діяльності І. Кон виокремлює такі чотири соціально-психологічні типи старості:

1) активна, творча старість, коли людина не йде на пенсію, а надалі займається професійною діяльністю чи бере участь у суспільному житті, дотримується активного способу життя;

2) висока активність, спрямована на облаштування свого власного життя;

3) надання переваг життю родини, домашнім справам (це здебільшого жінки);

4) турбота про своє здоров'я як сенс життя.

Описані типи старості належать до позитивної адаптації, хоч і різняться між собою. Проте, за визначенням І. Кона, існують і неадаптивні варіанти розвитку: 1) агресивність, незадоволеність життям, критичне ставлення до навколишнього світу; 2) розчарування, сум, пригнічений настрій [14].

У процесі старіння як кризовому психологічному стані у поєднанні з економічною нестабільністю, у людини виникають такі соціальні та емоційно-психологічні розлади, як збільшення інтенсивності суспільних проблем і виникнення нових; ціннісна аномія; депресія, невпевненість, схильність до суїциду; алкоголізм й наркоманія; соціальна та психологічна дезадаптація. Тому науковим дослідженням у галузі надання соціальних послуг людям літнього віку та вивченню різних аспектів їх життя,

формуванню концептуальних підходів до проблем їх соціального обслуговування в науці приділяється значна увага [19].

Розглядаючи психологічні особливості осіб літнього віку, ми виходимо із підходу, який наголошує на збереженні потенціалу особистісного зростання літніх людей, незважаючи на високий соматичний та соціально-економічний ризик цього періоду життя. Саме безперервність особистісного розвитку та соціалізації людини літнього віку, як наголошує О. Краснова, забезпечує продовження активної творчої та соціальної діяльності; наявність великого життєвого досвіду, його творче переосмислення та використання; індивідуальне різнобарв'я моделей життя [15].

Людині літнього віку доводиться пристосовуватися до нової соціальної ситуації – виходу на пенсію; а це – втрата соціальної ролі, віддалення від референтної групи, що веде до перебудови потреб, спонукань, переоцінки цінностей.

Вихід на пенсію потребує від людини літнього віку перегляду її способу життя. У цей період потрібно навчитися нової стратегії, яка могла б допомогти подолати кризову ситуацію через відкриття нового змісту життя і духовних цінностей [41].

Вплив освіти людей літнього віку на сфери їхнього життя визначають, по-перше, як засіб соціального захисту і психологічної стабільності, по-друге, як спосіб інтеграції в комунікативний і культурний простір, і, по-третє, як активну діяльність, що спрямована на самореалізацію особистості [28].

Розвиток освіти для людей літнього віку має носити інтегрований, міждисциплінарний характер, в основі якого – вивчення й подальше впровадження результатів з галузей андрагогіки, педагогіки, вікової психології, геромедицини, геросоціології, освітньої і соціальної геронтології, спеціальної геронтології, педагогіки геронтологічної профілактики та інших наук [5].

1.2. Світовий досвід становлення Університетів третього віку

Демографічні зміни, які стали характерною ознакою сучасного світового співтовариства, є однією з головних причин, що спонукають до розробки концептуальних засад і реалізації різних видів освіти людей літнього віку (у передпенсійному віці або під час їх перебування на пенсії [10]).

Проаналізувавши соціально-педагогічну літературу та досвід сучасної практики можна зауважити, що потреби людей літнього віку щодо освіти як провідного чинника їх самореалізації та саморозвитку в сучасних умовах набувають особливої актуальності та потребують формування відповідних умов для їх ефективного задоволення. Заснування першого університету третього віку в Тулузі (Франція) у 1973 р. ініціював професор П'єр Велла. У 1976 році він створив міжнародну організацію, центральний координуючий орган «Університетів третього віку» (AUITA, фр. Association Internationale des Universités du Troisième Âge), що сприяло широкій популяризації проекту, і подібні «Університети» були засновані по всій Європі, а згодом і по всьому світу [42]. У 1980 році Французький союз університетів третього віку розробив перелік вимог, яким мають відповідати навчальні заклади, що претендують на звання Університету третього віку. Головною цінністю проголошувались академічні стандарти освіти, що передбачало залучення до роботи з пенсіонерами авторитетних викладачів з кращих національних університетів. Тому процес навчання осіб літнього віку будувався у відповідності до традиційної ієрархії відношень «професор – студент»; вибір предметів і організації навчальних курсів цілком являлись прерогативою професорсько-викладацького складу, тоді як «студентам», незважаючи на їх досвід та знання, відводилася роль пасивних слухачів [3].

У Франції Університети третього віку мають законодавчу підтримку і функціонують в рамках або при безпосередній участі тих чи інших факультетів університетів (теологія, соціальні та гуманітарні дисципліни,

педагогіка). Французька модель Університетів третього віку була реалізована в Бельгії, Іспанії, Італії, Швеції та Польщі [3].

У деяких країнах Центральної (та Східної) Європи Університети третього віку були представлені досить рано: Польща, Чехія та Словенія .

Два суттєво різні підходи до Університетів третього віку були успішно застосовані у ряді країн Європи. Оригінальна французька модель вимагала асоціації Університетів третього віку з традиційними університетськими системами. На відміну від цього, британська модель, яка була розроблена через кілька років, значною мірою є самодопомогою з малою підтримкою зовнішніх джерел або взагалі без неї. Інші підходи, що містять деякі особливості кожної з цих «батьківських» моделей, склалися відповідно до місцевих умов.

У процесі аналізу опрацьованої нами літератури з'ясовано, що в сучасному світі набули поширення такі провідні моделі функціонування Університетів третього віку:

1. Французька модель, яка базується на концепції доцільності збереження тісного взаємозв'язку Університетів третього віку з традиційними вищими навчальними закладами. Університети, що наслідують французьку модель, функціонують у Німеччині, Польщі, Венесуелі, Бразилії, Чилі, Колумбії, Уругваї, Еквадорі, Мексиці і Домініканській Республіці.

2. Британська, що набула масового поширення у Великій Британії та інших англomовних країнах. Домінантною концепцією британської моделі організації і функціонування Університетів третього віку є самоорганізація, самофінансування, взаємодопомога у навчанні практично без підтримки з боку зовнішніх ресурсів. Університети, що наслідують британську модель, функціонують в Австралії, Болівії, Бразилії, Еквадорі, Парагваї та інших країнах).

3. Китайська модель, яка пов'язана зі збереженням і розвитком громадянства, культурної консолідації і філософської рефлексії, підтримкою і розвитком фізичної гармонії.

4. Північноамериканська франкомовна модель, яка базується на тісному зв'язку з університетами, з лекціями університетських викладачів, але щоденне управління заходами знаходиться в руках студентів.

5. Південно-американська модель, яка є близькою за своєю суттю до французької моделі, але включає в себе різноманітні освітні програми і турботу про найбільш знедолених і вразливих верств населення літніх людей [24]. Ці моделі забезпечують створення умов для функціонування освітніх центрів різного спрямування для людей похилого віку.

У процесі дослідження на основі опрацьованих матеріалів нами схарактеризовано основні відмінності британської та французької моделей Університетів третього віку, оскільки власне вони є найбільш поширеними і визнаними в європейських країнах.

Рис. 1. Порівняльна характеристика британської та французької моделей функціонування Університетів третього віку

Британська модель	Французька модель
• запропонована групою істориків і соціологів з Кембриджського університету (П. Лазлетт, М. Янг, Е. Мідуінтер);	• запропонована групою французьких вчених з Університету Тулузи;
• незалежність від традиційних університетів; є добровільними об'єднаннями людей літнього віку за місцем проживання;	• постійна співпраця з традиційними університетами; лекції проводяться викладачами академічних університетів;
• фінансова незалежність від місцевих органів влади;	• фінансуються місцевими органами влади;
• пізнавальний характер освітньої діяльності, яка спрямована на задоволення потреб слухачів, без акцентування на академічний стандарт.	• значна увага приділяється високим академічним стандартам викладання (запрошення на заняття професорів та інших наукових співробітників).

У сучасній Європі відслідковується стійка тенденція до зростання популярності Університетів третього віку, збільшення їх чисельності та залучених слухачів. Причини цього вбачають у зростанні чисельності людей літнього віку, підвищенні їх запитів, зростанні тривалості життя, покращенні стану здоров'я та зростанні популярності інформальної освіти серед цієї категорії населення [1].

1.3. Історія становлення Університетів третього віку в Україні

У сучасних умовах в Україні все більшої актуальності набуває проблема створення Університетів третього віку як програм, що спрямовані на збільшення соціальної активності людей літнього віку, їх здоров'я та фізичної активності, а також здобуття ними навичок, які необхідні для інтеграції в суспільне життя. Університети третього віку стали одним з інструментів активізації ролі людей літнього віку в суспільстві. Університети спрямовані на практичну реалізацію принципу навчання впродовж життя, який створює умови для ефективної адаптації людини до мінливих соціально-економічних умов, дає можливість зменшити соціальну напругу в суспільстві та допомагає особистості в досягненні життєвого успіху [18].

У 2008 році за ініціативою Міністерства праці і соціальної політики спільно з Фондом народонаселення представництва ООН було запроваджено пілотний проект «Університет третього віку», метою якого було надання підтримки людям літнього віку з активною життєвою позицією, допомога в адаптації до сучасних соціальних умов, підвищення якості соціальних послуг.

У 2008 році відкрито перший в Україні університет «третього віку» на базі територіального центру соціально-побутової реабілітації (м. Ковель, Волинська область). На базі університету було започатковано такі факультети: соціально-правовий; основи медицини; мистецький; фізичної реабілітації; комунікаційних та інформаційних технологій.

Основу процесу навчання складають принципи добровільності та методи навчання дорослих: лекції, дебати, дискусії, доповіді, розповіді історій, розв'язання проблем, практичне оволодіння навичками, демонстрація тощо [32].

У 2008 році відкрито другий університет «третього віку» на базі Кременчуцької філії Дніпропетровського університету економіки і права (м. Кременчук). Щороку навчальний заклад і стандарти організації освітнього процесу з особами літнього віку модернізуються та відповідають вимогам сьогодення [16].

У 2009 році Університет третього віку було відкрито у м. Київ. Навчання здійснюється на факультетах: правознавчий, філологічний, літературно-художній, здорового способу життя, психології, краєзнавчий, комп'ютерних технологій, хорового співу і національного танцю, декоративно-прикладного мистецтва та інші [6].

23 вересня 2010 року було створено Університет третього віку при Львівському державному університеті фізичної культури. Теоретичні та практичні заняття в Університеті проводяться з дисциплін: здоров'я людини, іноземні мови, історія, психологія, педагогіка, музика, інформаційні технології, фізична культура [37].

У 2011 році було відкрито Університет третього віку на базі кафедри соціальної роботи Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. Навчання ведеться на таких факультетах: психолого-педагогічний, іноземних мов, історичний, комп'ютерний, медико-валеологічний, вокально-хоровий, хореографія, паперовий дизайн, бісероплетіння [23].

У жовтні 2013 року Університет третього віку було відкрито у м. Одеса. Університет функціонує на базі Територіального центру соціального обслуговування Приморського району м. Одеси. В Університеті діє п'ять факультетів: комп'ютерний, здорового способу життя, культури та мистецтва, іноземних мов, психології [7].

У 2015 році Інститут третього віку був започаткований у м. Українка (Сумська обл.), як міський проєкт. У 2019-2020 навчальному році діяли 22 факультети і 5 факультативів, серед яких українська мова, англійська мова, інформатика, йога, танці, групи оздоровлення та інші [9].

В Івано-Франківську Університет третього віку відкрито у 2017 році. Для слухачів запропоновано сім факультетів: правова грамотність, здоров'я, психологія, культурно-дозвільна діяльність та рукоділля, краєзнавство, література, катехитичні знання [33].

Хмельницький університет третього віку був започаткований у 2017 році на базі міського центру територіального обслуговування (надання соціальних послуг). Програма навчального курсу включає теми, які стосуються теоретичних знань та підходів дослідження проблем людей похилого віку, набуття слухачами знань та умінь збереження здоров'я, специфіки організації життя в літньому віці, правової компетентності, навичок користування сучасними комунікаційними та інформаційними технологіями, організації дозвілля тощо [31].

У січні 2018 року при Полтавському університеті економіки і торгівлі (ПУЕТ) було відкрито Університет третього віку. Навчальні курси включають англійську мову, курс свідомого полтавця; психологію дорослості, інформаційно-комунікативні технології [22].

В Україні міцно утверджується ідея функціонування Університетів третього віку, надаючи можливість залучення осіб літнього віку до освітньої і соціокультурної діяльності на основі принципу навчання впродовж життя.

Висновки до розділу 1

Старіння населення супроводжується двома негативними тенденціями. Одна з них характеризується соціально-економічними проблемами – зниженням чисельності працюючих людей. Другу тенденцію можна назвати соціально-психологічною, оскільки вона пов'язана з відторгненням людей літнього віку від соціуму, виникненням почуття самотності, «непотрібності»,

втрати сенсу життя. У такій ситуації першочерговим завданням соціуму стає підтримка людей літнього віку, залучення їх до активного суспільного життя і професійної діяльності, формування у них почуття самоповаги.

Одним з ефективних способів вирішення означених проблем стало впровадження соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку»,. На сьогоднішній день Університети третього віку є важливою складовою системи безперервної освіти в Європі, оскільки документи ЄС гарантують громадянам право на освіту незалежно від віку.

Університети третього віку в Україні, що діють з 2008 року, спрямовані на задоволення потреб людей літнього віку та реалізацію принципу навчання впродовж всього життя.

Як засвідчує сучасна практика, потреби людей літнього віку в саморозвитку та освіті є актуальними і вимагають створення відповідних умов для їх задоволення. Інноваційні ідеї надання освітніх послуг людям літнього віку мають історичне підґрунтя та характерну особливість реалізації в соціальній роботі досвіду зарубіжних країн.

РОЗДІЛ II. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ ТРЕТЬОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

2.1. Мета, завдання і основні форми діяльності Університетів третього віку

Основна мета діяльності Університетів третього віку в Україні трактується як надання соціальної послуги, а також реалізація принципу навчання людей літнього віку впродовж всього життя, підтримка їх фізичних, психологічних та соціальних здібностей. Завданням надання послуги є організація та проведення безоплатного навчання та інших освітніх заходів для людей літнього віку.

Надання послуги «Університет третього віку» має забезпечити:

- формування сприятливих умов та сприяння розвитку людей похилого віку;
- реінтеграцію людей літнього віку в активне суспільне життя;
- сприяння в адаптації людей літнього віку до сучасних суспільних через набуття нових знань, зокрема щодо процесу старіння та його особливостей, способів збереження здоров'я;
- оволодіння навичками самодопомоги;
- формування уявлень про здоровий спосіб життя;
- набуття знань щодо основ законодавства та його застосування на практиці;
- формування та розвиток умінь та навичок користування новітніми технологіями;
- розвиток потенціалу волонтерської роботи;
- підвищення якості життя людей літнього віку, шляхом забезпечення доступу до сучасних технологій та адаптації до технологічних перетворень;
- набуття практичних умінь і навичок;

- створення простору для розширення кола спілкування та обміну досвідом [27].

У сучасних умовах в Україні концепція Університету третього віку реалізується в таких формах:

- при територіальних центрах соціального обслуговування, які функціонують з урахуванням методичних вказівок, розроблених Міністерством соціальної політики України і за сприяння ряду університетів, таких як НТУУ «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського», Чернігівський національний технологічний університет та ін.;
- у вищих навчальних закладах державної і недержавної форм власності (наприклад, ЛНУ ім. Івана Франка, Львівський державний університет фізичної культури, Дніпропетровський університет ім. Альфреда Нобеля, Університет «КРОК» і ін.);
- при громадських організаціях та благодійних фондах, таких як «Кияни передусім!» (м. Київ), «Справа Кольпінга» (м. Львів, м. Стрий, м. Івано-Франківськ), «Турбота про літніх в Україні» (м. Харків) [12].

Незважаючи на різних засновників, практично всі заклади базуються на Методичних рекомендаціях, які є складовою Наказу Міністерства соціальної політики України від 25 серпня 2011 року № 326. Відповідно до власного організаційного статусу та потреб вони можуть розробляти власні Положення. Університети третього віку у своїй діяльності керуються Конституцією та відповідними Законами України, що є складовими законодавчої бази системи соціального захисту людей літнього віку.

Основним принципом навчання людей літнього віку є сприяння навчанню протягом всього життя за допомогою груп інтересів, які включають широкий спектр тем та заходів, які обирають їх члени. Одним з основоположних в наданні послуг людям літнього віку є принцип «рівний-рівному», метою якого є залучення до проведення занять людей літнього віку, які мають відповідний досвід та підготовку, мають знання з теми та проблем, які передбачені програмою. До викладання окремих тем курсу,

доцільно залучати викладачів вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації, студентів, вчених із академічних інститутів та дослідницьких центрів, вчителів загальноосвітніх шкіл та старших школярів, представників громадських організацій.

Процес навчання людей літнього віку базується на принципах добровільності й таких методах навчання дорослих: мозковий штурм; вивчення випадків; дебати/дискусії; індивідуальні вправи; навчання в парах; доповідь; розповіді історій; розв'язання проблеми; практичне оволодіння навичками; конференція; гра; демонстрація/показ [25].

Освітня діяльність, що здійснюється в рамках Університету третього віку, включає в себе різноманітні предмети навчання, розроблені відповідно до потреб слухачів. Виходячи з досвіду функціонування в Україні Університетів третього віку, можна визначити сфери знань, що користуються найбільшим інтересом у слухачів: способи оздоровлення та збереження здоров'я; процес та особливості старіння; набуття навичок самообслуговування; основи законодавства; оволодіння інформаційними технологіями; вивчення іноземних мов; психологія та педагогіка; декоративно-прикладне мистецтво; історія та культура.

Основне завдання освіти людей літнього віку – розширення сфери реалізації її здібностей і можливостей, соціалізація особистості та інтеграція в суспільство. В той же час, освіта надає доступ до широкого спектра діяльності: професійної, дозвілєво-рекреаційної, побутової, а також подальшого особистісного розвитку [40].

2.2. Характеристика діяльності Університетів третього віку родини Кольпінга.

Адольф Кольпінг (1813-1865 рр.) – німецький католицький священик, соціальний реформатор, публіцист, який своїм головним завданням вважав підвищення рівня моралі в суспільстві [2]. В Україні діє міжнародна організація «Справа Кольпінга» – добровільна християнська, соціальна,

неприбуткова громадська організація, створена для забезпечення захисту прав і свобод, задоволення суспільних, економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів членів Організації та інших громадян. Її основною метою є сприяння розвитку потенціалу людини. «Справа Кольпінга» підтримує формування груп та організацій, які можуть представляти інтереси людини в суспільстві. До таких організацій відносяться й «Університети третього віку» [43].

У 2010 році за ініціативи «Родини Кольпінга» в м. Львів засновано «Львівський Університет третього віку». Розклад занять охоплює теми: психосоматика, психологія спілкування, геронтопсихологія, релігієзнавство, дисципліни з історії, архітектури, комп'ютерна грамотність, іноземні мови(англійська, німецька, польська) [20].

У лютому 2012 року Університет третього віку Родини Кольпінга було засновано у м. Стрий. Навчання проходить за напрямками: комп'ютерна грамотність, прикладне мистецтво, фінансова грамотність, фізичне оздоровлення, народознавство, іноземна мова (польська) [38].

У 2013 році Університет третього віку імені Адольфа Кольпінга засновано у м. Чернівці на базі Чернівецького Національного Університету імені Юрія Федьковича. Навчання проводиться за такими напрямками: екологія, геронтологія, психологія, релігієзнавство, іноземні мови (англійська, німецька, польська), комп'ютерна грамотність [39].

У вересні 2013 року Ужгородський Університет третього віку розпочав свою діяльність. Проводяться заняття за напрямками: комп'ютерна грамотність, іноземні мови (англійська, німецька, угорська), українська мова, психологія, релігієзнавство [8].

У 2014 році у м. Луцьк офіційно розпочав свою роботу Університет третього віку Родини Кольпінга, або ж Волинський Акме-Університет. В Університеті проводиться навчання за наступними спеціальностями: психологія, мистецтвознавство, комп'ютерні науки, іноземні мови, країнознавство, фізична реабілітація [21].

Дніпровський Університет третього віку Родини Кольпінга було відкрито у 2018 році. Для слухачів запропоновано навчання з таких предметів: охорона здоров'я, народна та нетрадиційна медицина, арт-терапія, педагогіка, психологія, філософія, історія України, міжнародні відносини, релігієзнавство, сучасні уявлення про енергоінформаційну структуру та функції людини, комп'ютерна грамотність, іноземні мови: англійська та польська [11].

У м. Тернопіль Університет третього віку Родини Кольпінга було започатковано у 2018 році. Слухачі мають змогу пройти навчання за такими напрямками: психологія, медицина, іноземні мови, комп'ютерна грамотність.

«Університет Третього Віку» як проект Справи Кольпінга в Україні набуває все більших масштабів: з кожним роком зростає кількість слухачів, розширюється спектр дисциплін, що викладаються, урізноманітнюється позанаукова діяльність Університетів. Все це сприятиме поліпшенню якості життя осіб літнього віку, їх інтелектуальній та духовній активізації.

2.3. Аналіз діяльності Університетів третього віку в Тернопільській області

Ініціатива запровадження освіти людей похилого віку не стала винятком для Тернопільської області. На початку 2019 року в рамках соціальної ініціативи «Єднання поколінь» у м. Тернопіль було запроваджено безкоштовну програму компенсуючої освіти для людей літнього віку «Університет третього віку» [30]. Працівники відділення денного перебування Центру соціальних послуг Теребовлянської громади запровадили послугу «Університет третього віку» у 2019 році. Було сформовано сім факультетів: основи здоров'я, іноземні мови, громадське право, краєзнавство, інформаційні технології, танцювальний гурток, художнє мистецтво [35]. 1 жовтня 2018 року Гусятинська районна бібліотека уклала угоду про співпрацю з територіальним центром соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Гусятинського району. Було запроваджено

соціально-педагогічну послугу «Університет третього віку» для осіб літнього віку, які отримують послуги у територіальному центрі [27]. Заняття проводяться на тематики: здоров'я людини, інноваційні технології, комп'ютерна грамотність. Також слухачі залучені до користування фондом бібліотеки [34].

У грудні 2018 року «Університет третього віку» було впроваджено на базі Копичинської міської бібліотеки для дорослих у співпраці з територіальним центром соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Гусятинського району. Люди літнього віку мають можливість вивчати основи комп'ютерної грамотності, англійську мову, переглядати фільми та проводити зустрічі з відомими громадськими діячами [36].

Університети третього віку, що діють у Тернопільській області, спрямовують свою діяльність на задоволення освітніх, культурних, інформаційних та соціальних потреб громадян літнього віку та неперервно розширюють коло своєї діяльності.

Нами було проведено соціологічне дослідження серед людей літнього віку для виявлення їх потреб, проблем та ставлення до Університетів третього віку. Шаблон запропонованої анкети наведено у Додатку А. В опитуванні взяло участь 83 людини, віком від 60 до 74 років, які проживають у Тернопільській області. Було охоплено такі населені пункти, як смт. Велика Березовиця, селі Великі Гаї та м. Тернопіль. Опрацьовані дані дозволяють зробити такі узагальнення: зазвичай, опитувані знають про існування Університетів третього віку (83%). Відслідковується взаємозалежність наявності вищої освіти та бажання відвідувати Університету третього віку. Так, серед людей, які відвідують Університет третього віку (86%), мають вищу освіту. З числа респондентів, які відповіли, що не впевнені в своєму бажанні відвідувати Університет третього віку, в більшості випадків мали повну середню (47%) або незакінчену вищу освіту (36%).

60% відвідувачів Університетів третього віку одинокі або розлучені. 34% одружені/заміжні, та 6% проживають разом з партнером/партнеркою. У

71% опитуваних є діти. 51% проживають одні, 34% – з чоловіком/дружиною, 10% – з дітьми, та 5% з іншими родичами. Більшість усіх опитаних відзначають наявність таких побутових проблем як купівлі продуктів харчування (76%), оплати комунальних послуг (89%).

Головною мотивацією відвідування Університетів третього віку є можливість спілкування з іншими (32%), а також оволодіння новими вміннями (26%), набуття нових знань (20%), саморозвиток (12%) та можливість активного проведення вільного часу (10%).

На питання «Чого Ви хочете навчитися в Університеті третього віку?» переважна більшість респондентів (89%) відповіли, що прагнуть більше знати про своє здоров'я та як його зберегти. Окрім цього, в процесі опитування нами виявлено потребу людей літнього віку у навчанні комп'ютерним технологіям, основам права, іноземної мови та різним видам творчої діяльності.

Проведене дослідження демонструє наявність потреб людей літнього віку не лише в освіті, але й у міжособистісному спілкуванні, приналежності до референтної групи, залучення до суспільного життя. Університет третього віку виступає важливим інструментом задоволення соціальних, психологічних, педагогічних потреб людей похилого віку та забезпечення дотримання принципу навчання впродовж всього життя.

Отримані нами дані ми передали працівникам Тернопільського територіального центру соціального обслуговування людей похилого віку та осіб з інвалідністю, щоб вони врахували їх у роботі Університетів третього віку. У зв'язку із виявленням потреб у навчанні комп'ютерним технологіям осіб літнього віку, які проживають у Тернополі, нами було розроблено та впроваджено цикл занять із комп'ютерної грамотності. З цією метою студенти було надано ресурси і можливості факультету післядипломної освіти ТНПУ ім. В. Гнатюка. Заняття проводились з 10 вересня 2019 р. по 10 грудня 2019 р. Протягом трьох місяців люди літнього віку мали можливість освоїти програми MsWord, Skype, аудіо- та відеопрограми, навчитись

користуватись інтернетом, створювати листи на електронну пошту чи повідомлення у соціальних мережах, шукати необхідну інформацію в пошуковій системі.

Висновки до розділу 2

У сучасних умовах у світі існує велике різноманіття моделей неперервної освіти дорослих, структура яких залежить від етнічних, культурних, регіональних, економічних умов. З'ясовано, що Університети третього віку спрямовані на практичну реалізацію принципу навчання впродовж життя, а також на підтримку фізичних, соціальних та психологічних здібностей людей літнього віку. Зважаючи на це, навчальна програма потребує врахування психолого-педагогічних особливостей організації процесу навчання даної категорії осіб, врахування життєвого досвіду а також використання інтерактивної форми взаємодії.

Міжнародна організація «Справа Кольпінга», що діє в Україні, вбачає своєю основною метою сприяння розвитку потенціалу людини. Серед іншого, проектом організації є й створення Університетів третього віку, які співпрацюють з місцевими закладами освіти, органами місцевого самоврядування та Університетами третього віку інших країн.

У розділі схарактеризовано результати проведеного опитування серед людей літнього віку, які проживають в м. Тернополі і Тернопільській області, з метою виявлення їх очікувань і побажань від занять в Університеті третього віку. Отримані нами дані були передані працівникам Тернопільського територіального центру соціального обслуговування людей похилого віку та осіб з інвалідністю з метою їх врахування при організації і плануванні роботи Університетів третього віку.

Аналіз результатів моніторингу потреб і побажань людей літнього віку засвідчив про бажання значної частини опитаних оволодіти або поглибити свої знання з оволодіння комп'ютерними технологіями. Оскільки оволодіння комп'ютерними технологіями вимагає наявності певних ресурсів, члени

«Клубу соціальних ініціатив та волонтерства» Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка виступили ініціаторами і організаторами циклу занять щодо навчання людей літнього віку їх комп'ютерної грамотності, використовуючи для цього ресурси і можливості факультету післядипломної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Заняття проводились з 10 вересня 2019 р. по 10 грудня 2019 р. по суботах і неділях кожного тижня. Протягом трьох місяців люди літнього віку мали можливість освоїти програми MsWord, Skype, аудіо- та відеопрограми, навчитись користуватись інтернетом, створювати листи на електронну пошту чи повідомлення у соціальних мережах, шукати необхідну інформацію в пошуковій системі.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Відповідно до мети і поставлених завдань у дослідженні було з'ясовано та проаналізовано: демографічні тенденції України та світу; особливості, проблеми та потреби осіб літнього віку; історію становлення Університетів третього віку в Україні та в Європейських країнах, а також процес їх функціонування у сучасних умовах; діяльність Університетів третього віку у Тернопільській області.

Проаналізовано роль освіти у літнього віці та важливість принципу навчання протягом життя. Визначено, що потреби людей літнього віку в саморозвитку та освіті є досить актуальними на даний час і вимагають створення відповідних умов для їх ефективного задоволення. Обґрунтовано, що розвиток освіти людей літнього віку має здійснюватися на міждисциплінарній основі, що ґрунтується на вивченні й подальшому впровадженні результатів досягнень у різних науках.

Охарактеризовано процес становлення та розвитку Університетів третього віку у зарубіжних країнах, зокрема у Франції та Великій Британії. Схарактеризовано особливості функціонування моделей діяльності Університетів третього віку, які існують у міжнародній практиці. З'ясовано, що серед них найбільшого визнання отримали французька та британська моделі.

Розглянуто історію розвитку Університетів третього віку в Україні. З'ясовано, що мета діяльності Університетів третього віку полягає в реалізації принципу навчання впродовж всього життя, а також у підтримці та розвитку соціальних, психологічних, фізичних здібностей людей літнього віку.

Обґрунтовано кінцевий результат діяльності Університетів третього віку, а саме створення умов для самореалізації людей літнього віку, їх адаптації, інтеграції та реінтеграції в активне громадське життя, оволодінні

навичками самодопомоги, формування практичних знань та вмінь та підвищення якості життя.

Схарактеризовано діяльність Університетів третього віку Родини Кольпінга, що діють в Україні за ініціативи міжнародної організації «Справа Кольпінга». Зокрема, висвітлено діяльність даних Університетів у таких містах, як Львів, Стрий, Чернівці, Ужгород, Луцьк та Тернопіль. Здійснено аналіз діяльності Університетів третього віку у Тернопільській області.

З'ясовано, що організаційно-педагогічні умови створення освітнього середовища для людей літнього віку мають базуватись на принципах, що виходять із подолання незатребуваності та самотності людей літнього віку, розвитку соціальної активності, соціальної адаптації. Організація діяльності Університетів третього віку потребує врахування психофізіологічних особливостей, життєвого досвіду та наявних знань, умінь та навичок людей літнього віку.

У роботі схарактеризовано результати проведеного членами «Клубу соціальних ініціатив та волонтерства» Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка опитування людей літнього віку, які проживають в м. Тернополі і Тернопільській області, з метою виявлення їх очікувань і побажань від занять в Університеті третього віку.

Розкрито роботу членів «Клубу соціальних ініціатив та волонтерства» Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка, які на основі аналізу результатів моніторингу потреб і побажань людей літнього віку, виступили ініціаторами і організаторами циклу занять щодо навчання людей літнього віку комп'ютерної грамотності, використовуючи для цього ресурси і можливості факультету післядипломної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка.

Список використаних джерел

1. Aleksander T. Andragogika : podręcznik akademicki. Radom-Kraków : Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji, 2009
2. Feldmann C. Adolph Kolping: Ein Leben der Solidarität. Freiburg, 2008. 141 p.
3. Formosa M. Four decades of Universities of the third age: Past, present and future. *Ageing a society. Cambridge*. 2014. Vol. 34, N 1. P. 42-66.
4. World. The World Factbook. Washington, D.C. : Central Intelligence Agency URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html> (дата звернення: 05.01.2020).
5. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды : в 2 т. / Акад. пед. наук СССР. М. : Педагогика, 1980.
6. Аніщенко О. Реалії і перспективи розвитку освіти людей третього віку в Україні. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. С. 29–34.
7. Бунак В. В. Выделение этапов онтогенеза и хронологические границы возрастных периодов. *Сов. Педагогика*. 1965. № 11. С. 105–106.
8. В Києві відкрили «Університет третього віку» URL: <https://www.unian.net/society/263157-v-kieve-otkryili-universitet-tretego-vozrasta.html>. (дата звернення: 05.01.2020).
9. В Одесі відкрився «Університет третього віку» URL: <https://www.unian.ua/health/regnews/837813-v-odesi-vidkrivsyia-universitet-tretego-viku.html> (дата звернення: 05.01.2020).
10. В Ужгороді діє навчальний заклад для пенсіонерів. URL: <https://www.0312.ua/news/2450373/v-uzgorodi-die-navcalnij-zaklad-dla-pensioneriv-foto> (дата звернення: 05.01.2020).
11. В Украинке Киевской области более 80 пенсионеров в этом году стали студентами URL: <http://kievvlast.com.ua/news/v-ukrainke-kievskoj-oblasti-bolee-80-pensionerov-v-e-tom-godu-stali-studentami?noredirect=true> (дата звернення: 05.01.2020).

- 12.Высоцкая И.В. Становление и развитие университета третьего возраста в Германии: Дис. ... канд. пед. наук. Волгоград, 2015. 26 с.
- 13.Днепровский Университет Третьего Возраста Семьи Кольпинга приглашает людей от 50 лет на обучение. Дніпропетровський центр соціальних досліджень, 2018. URL: https://dcsi.dp.ua/novini-dnipropetrovschini/noviy-format/dneprovckiy-universitet-tret_ego-vozrasta-sem_i-kol_pinga-priglashaet-liudey-ot-50-let-na-obuchenie (дата звернення: 05.01.2020).
- 14.Егорычева С.Б. Опыт работы «Университетов третьего возраста» в Украине. Современные подходы к организации дополнительного образования молодёжи и взрослых: проблемы и перспективы развития: сборник научных статей первой международной научно-методической заочной конференции, УО «Полесский государственный университет» (Пинск, 17 февраля 2017 г. Министерство образования Республики Беларусь [и др.]; редкол.: К.К. Шебеко [и др.]. Пинск : ПолесГУ, 2017. С. 15-16
- 15.Зінченко О. С. Психологічні особливості людей літнього віку: теоретичний аналіз проблеми. *Психолого-педагогічні науки*. 2015. № 2. С. 28—34.
- 16.Кон И. С. Социологическая психология. М.: Моск. психол.-соц. ин-т, 1999. 560 с.
- 17.Краснова О. В. Особенности социально-психологической адаптации в позднем возрасте. Психология старости и старения : хрестоматия / сост. О. В. Краснова, А. Г. Лидерс. М. : Академия, 2003. С. 183–197.
- 18.Кременчужани поважного віку сіли за парти. URL : <https://kremen.today/2019/10/01/kremenchuzhany-povazhnogo-viku-sily-za-party/> (дата звернення: 05.01.2020).
- 19.Лежнина Л., Морова М., Домрачева С. «Университет Третьего Возраста» как форма непрерывного образования пожилых людей. *Society. Integration. Education*. 2018. №3. С. 324–332.

- 20.Маркозова О. О Навчання впродовж життя – необхідна передумова досягнення життєвого успіху. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2016. № 2.
- 21.Мещан І. В. Емоційні проблеми людей похилого віку як предмет соціальної роботи: регіональний аспект. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2017. Вип. 73. С. 90-99.
- 22.Навчання у віці — «Університет Третього Віку» в Україні. *Вісник Кольпінга*, 2014. №3. С. 6–7.
- 23.Новий університет відкрили у Луцьку URL: <https://www.volynnews.com/news/society/novyuy-universytet-vidkryly-u-lutsku/> (дата звернення: 01.01.2021).
- 24.Новини «Університету третього віку». Полтавський університет економіки і торгівлі. URL: <http://puet.edu.ua/uk/news/novyny-universytetu-tretogo-viku-2#overlay-context=uk/news/novyny-universytetu-tretogo-viku-2> (дата звернення: 05.01.2020).
- 25.Освітній центр «Університет третього віку». Науково-педагогічна бібліотека м. Миколаєва. URL: <https://library.mk.ua/news/osvitnij-tsentr-universytet-tretogo-viku/> (дата звернення: 01.01.2021).
- 26.Поліщук В. А., Пришляк О. Ю., Богуцька А. А. Зарубіжний досвід діяльності Університетів третього віку. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія : Педагогіка та психологія*. 2017. Вип. 1. С. 174-178.
27. Про впровадження соціально-педагогічної послуги «Університети третього віку» : Наказ Міністерства соціальної політики № 326 від 25 серпня 2011 р. URL: <http://document.ua/pro-vprovadzhennjasocialno-pedagogichnoyi-poslugi-universit-doc72450.html> (дата звернення: 05.01.2020).
- 28.Розподіл постійного населення за статтю, віковими групами та типом місцевості. Державна служба статистики України. URL:

- <http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Dialog/Saveshow.asp> (дата звернення: 05.01.2020).
29. Розпорядження голови районної державної адміністрації смт. Гусятин №426 від 27.09.2018 Про впровадження соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку»
 30. Савельчук І. Б. Інноваційні методи соціальної роботи з людьми похилого віку: специфіка та особливості впровадження. *Молодий вчений*. 2015. № 2(4). С. 95-98
 31. Сагун І.Г. Розвиток освіти людей третього віку в Німеччині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Сагун Ірина Григорівна. К., 2011. 292 с.
 32. Солтисьяк А. У Тернополі відкрився Університет третього віку. URL: <https://tv4.te.ua/y-ternopoli-vidkryvsya-universitet-tr/> (дата звернення: 05.01.2020).
 33. У Хмельницькому в «Університеті третього віку» триває набір слухачів URL: <https://www.0382.ua/news/2474960/u-hmelnickomu-v-universiteti-tretogo-viku-trivae-nabir-sluhaciv> (дата звернення: 05.01.2020).
 34. Університет третього віку запрошує. Офіційний сайт Ковельської міської ради. URL: <http://www.kovelrada.gov.ua/news-1655.html> (дата звернення: 05.01.2020).
 35. Університет третього віку стартує в Івано-Франківську. URL: <http://gkpress.if.ua/universitytet-tretogo-viku-startuye-v-ivano-frankivsku/> (дата звернення: 05.01.2020).
 36. Університет третього віку у бібліотеці. Блог Гусятинської ЦБС «НАДЗБРУЧЧЯ». URL: http://gusjatin.blogspot.com/2018/10/blog-post_4.html (дата звернення: 05.01.2020).
 37. Університет третього віку у Теребовлі. Теребовлянська об'єднана територіальна громада: офіційний сайт. URL: <https://terebotg.in.ua/universitytet-tretogo-viku-u-terebovli-7-fakultetiv-ta->

- najmudrishi-studenty-na-start-uvaga-do-nauky/ (дата звернення: 05.01.2020).
38. Університет третього віку. Блог Копичинецької міської бібліотеки-філії для дорослих «Криниця слова. URL: http://kopdorosbiblioteka.blogspot.com/2018/12/blog-post_5.html (дата звернення: 05.01.2020).
39. Університет третього віку. Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського. URL: <http://www.ldufk.edu.ua/index.php/universitet-tretogo-viku.html> (дата звернення: 01.01.2021).
40. УТВ в Стрию. *Вісник Кольпінга*. 2012. №2. С. 4.
41. УТВ в Чернівцях. *Вісник Кольпінга*. 2013. №5. С. 3.
42. Чаграк Н. Організація і моделі освіти людей похилого віку : європейський досвід. *Рідна школа*. 2017. № ½. С. 69 – 75.
43. Шаповаленко И. В. Возрастная психология (Психология развития и возрастная психология) : учеб. для студ. вузов. М. : Гардарики, 2007. 349 с.
44. Шибельбейн А. История создания «Школ третьего возраста». Социальная работа. Вестник Информационно-образовательного центра BIZ в Украине, 2017. №31.
45. Що таке «Справа Кольпінга». Справа Кольпінга в Україні. URL: http://kolping.com.ua/index.php/kolping/article/o_take_sprava_kol_pinga/ (дата звернення: 05.01.2020).

ДОДАТОК А

Шановні респонденти! У рамках наукового дослідження проходить соціологічне опитування. Просимо Вас взяти участь. Анкетування анонімне, одержані дані будуть використані з науковою метою.

1. Ваша стать:

- Чоловік.
- Жінка.

2. Вкажіть Ваш вік:**3. Ваша освіта:**

- Базова середня.
- Повна середня.
- Незакінчена вища.
- Вища.
- Інше: _____

4. Схарактеризуйте Ваш соціальний стан:

- Ви заміжні/одружені;
- Ви одинокі/розлучені
- Ви проживаєте спільно з партнером/партнеркою;

5. Чи є у Вас діти?

- Так.
- Ні.

6. Чи є у Вас онуки?

- Так.
- Ні.

7. Схарактеризуйте умови Вашого проживання:

- Я проживаю одна/один;
- Я проживаю разом з дітьми
- Я проживаю разом з родичами
- Інше: _____

8. Чи знаєте ви про існування Університетів третього віку?

- Так, знаю.
- Швидше так, ніж ні.
- Важко відповісти.
- Швидше ні, ніж так.
- Ні, не знаю.

9. Чи маєте Ви досвід відвідування Університетів третього віку?

- Так, маю досвід відвідування університету третього віку.
- Швидше так, ніж ні.
- Важко відповісти.

- Швидше ні, ніж так.
- Ні.

10. Чи хотіли б Ви відвідувати Університет третього віку?

- Так.
- Швидше так, ніж ні.
- Важко відповісти.
- Швидше ні, ніж так.
- Ні.

11. Що може стати головною мотивацією відвідування Вами Університету третього віку?

- Спілкування з іншими.
- Саморозвиток.
- Набуття нових знань.
- Оволодіння новими вміннями.
- Самовизнання.
- Можливість активного проведення вільного часу.
- Інше: _____

12. Чого ви хочете навчитися в Університеті третього віку?

13. Напишіть як ви уявляєте собі Ваше відвідування Університету третього віку?

Дякуємо за відповідь!